

GÜNÜMÜZ AFGANİSTANLI ÖZBEK ŞAİRLERİNİN ŞİİRLERİNDE ALİ ŞİR NEVAİ TASAVVURU

Doç. Dr. İzzetullah Zeki,

*Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları
Bölümü Öğretim Üyesi, Burdur/Türkiye.*

Özet. *Günümüz Afganistanlı Özbek Şairlerinin Şiirlerinde Ali Şir Nevai Tasavvuru. 15 yüzyıl doğunun parlayan yıldızı ve Çağatay edebiyatının sultanı Ali Şir Nevai, tüm Türk Halklarının rehber yıldızı olduğu gibi Afganistan Türklerinin de yegane kılavuzu ve dil varlıklarını koruyan gönül ve söz sultanıdır. Yıllarca ana dilleri okullarda okutulmayan Afganistan Özbekleri Ali Şir Nevai'nin şiirleri ile dillerini koruyabilmişler ve varlıklarını muhafaza etmişlerdir. Ali Şir Nevai Afganistan Özbeklerinin edebiyat, siyaset, sanat, din diyanet, ilim ve irfan alanında tartışılmaz öncüleri olmuş, hemen her kesim tarafından örnek alınmıştır. Edebiyatçılar, siyasetçiler ve din adamları onun şiirleriyle söze başlamışlardır. Ali Şir Nevai, tabiat yönünden Afganistan Özbek şairlerinin ilk ustası ve müşidi olmuştur. Başka bir ifade ile Afganistan Özbeklerinin şiir ve edebiyatı Ali Şir Nevai ile özdeşleşmiştir. Ali Şir Nevai sadece edebiyat sahasında örnek alınmamış olup ilim irfan ve itikat alanlarında da örnek teşkil etmiştir. Afganistan Özbek şairleri Ali Şir Nevai'den şarkın parlak yıldızı, edebiyatın atası, söz mülkünün sultanı, şair züllülisaneyn, devlet erbabı, ilmin ustası, irfan'ın müşidi, dikkatin kılavuzu olarak bahsetmişlerdir. Afganistan Özbek şairleri şiirlerinde Ali Şir Nevai şiirlerine benzeterek şiirler yazmışlar, ona iltica etmişler, ona dua etmişler, ona şikâyetle bulunmuşlar, ondan ilham istemişler, ona methiyeler yazmışlar, onun yokluğunda Özbek Türkçesinin yok edilmeye çalışıldığını ve okullarda okutulmadığını dile getirmişlerdir. Yine Ali Şir Nevai'dan şair-i nüktedan, söz imparatoru, vezir-i dâna, hüner ehli ve nam-ı nişan, şöhret-i şan, fahr-ı nişanın vesilesi olarak zikretmişlerdir. Bu bildiride Afganistan Özbek şairlerinin önde gelenlerinden olan Hafız-i Cüzânî, Hamidullah Bütün Haydari, Muhammed Kazım Amini, Taşkın Bahaî, Muhammed Eşref Şerifi, Muhammed Haşim Hemdem, Şerife Yarkın, Halim Yarkın, Muhammed Âlim Lebib, Gulam Sahi Vekilzade Andhoyî, Muhammed Emin Uçkun, Aminullah Nail Hangeldi ve diğer Özbek şairlerinin eserleri incelenecek, şiirlerinde Ali Şir Nevai'nin tasavvuru üzerine durulacaktır.*

Anahtar Kelimeler: *Afganistan, Özbekler, Ali Şir Nevai, Tasavvur.*

Abstract. *The Imagination of Ali Sher Navai in the Poems of Today's Afghan Uzbek Poets. Ali Sher Navai, the shining star of the 15th century east and the sultan of Chagatai literature, is the guiding star of all Turkish Peoples, as well as the sole guide of the Turks of Afghanistan, and the sultan of hearts and words who protects their linguistic existence. Uzbeks of Afghanistan, whose native language was not taught in schools for years, were able to protect their language and preserve their existence with the poems of Ali Sher Navai. Ali Sher Navai was the indisputable pioneer of the Uzbeks of Afghanistan in the fields of literature, politics, art, religion, religion, science and wisdom, and was taken as an example by almost every segment of society. Literary writers, politicians and clergy started talking with his poems. In terms of nature, Ali Sher Navai was the first master and mentor of Afghanistan Uzbek poets. In other words, the poetry and literature of Afghanistan Uzbeks are identified with Ali Sher Navai. Ali Sher Navai was not only taken as an example in the field of literature, but also set an example in the fields of science, wisdom and faith. Afghan Uzbek poets mentioned Ali Sher Navai as the bright star of the east, the ancestor of literature, the sultan of the realm of words, the poet zullulisaneyn, the statesman, the master of science, the mentor of wisdom, the guide of attention. Afghan Uzbek poets wrote poems likening them to the poems of Ali Sher Navai, sought refuge in him, prayed for him, complained to him, asked for inspiration from him, wrote eulogies to him, and stated that in his absence, Uzbek Turkish was tried to be destroyed and it was not taught in schools. Again, Ali Sher Navai was mentioned as*

a poet of wit, an emperor of words, a vizier of talents, a master of talents, and a means of fame, fame and honor. In this paper, Hafiz-i Juzjānī, , Hamidullah Tūm Haydari, Muhammed Kazım Amini, Tashqin Bahaī, Mohammad Ashraf Sharifi, Muhammed Hashim Hamdam, Sharifa Yarqin, Halim Yarqin, Muhammed Ālim Labib, Ghulam Sakhi Wakilzada Andkhoyī, Mohammad Amin Uchqun, Aminullah Nail Khangeldi and other Uzbek poets will be examined, and the imagination of Ali Sher Navai in his poems will be emphasized.

Keywords: Afghanistan, Uzbeks, Ali Sher Navai, Describe.

Giriş. 15 yüzyıl Çağatay edebiyatının parlak yıldızı Ali Şir Nevai Türk dünyasındaki birçok edip ve şairi etkileyerek bu konu ile ilgilenen kişilerin rehberi ve mürşidi olmuştur. Özellikle Özbek Türkçesi Uygur Türkçesi Anadolu ve Azerbaycan Türkçesini derinden etkilemiştir. Onun sözünden sadece şairler değil sultanlar ve padişahlar da etkilenmiştir. Osmanlı padişahlarından Kanuni Sultan Süleyman da Ali Nevai'nin şiirinden etkilenen kişiler arasındadır. Buna ilave olarak 17 ve 18 asır Osmanlı şairlerinin pek çoğunun Ali Şir Nevai tesirinde kaldığı görülmektedir. Ali Şir Nevai'nin şiir üslubu günümüzde dahil canlılığını korumakta ve Türk Devletlerinde deki birçok şairi ve edebi etkilemektedir. Ali Şir Nevai'nin etkisini gösterdiği ülkeler arasında Özbeklerin yoğun yaşadığı Afganistan'dır. İşbu çalışmada Afganistan Özbek şairlerinin eserleri incelenmiş Ali şirin söz konusu çalışmalarda tasavvuru üzerine durulmuştur. Araştırmaya dahil edilen şairlerin kitaplarına ulaşılmış olur şiirlerinde Ali Şir Nevai'nin nasıl tasvir edildiği tespit edilmiştir. Her bir şiir metniyle aynen alınarak Ali Şir tasavvuru üzerine kurulmuştur. Ali Şir Nevai'nin edebi, siyasi, ilmi, irfani ve tasavvufi yönü irdelenmiştir. Hem şair ve hem devlet adamı olan Ali Şir Nevai şiirlerinde halkın derdiyle ilgilenmiş, onların derdini kendi derdi olarak görmüştür. Örneğin şu şiirinde:

“Minga qilsang ming jafo bir qatla faryod eylemem
İlge qilsang bir jafo ming qala faryod eylerem”

Diyerek halkın derdiyle yakından ilgilenmiştir. Onun sadece şiir ve edebiyat altın çağını yaşamamış, Hüseyin Baykara'nın idare ettiği devlet de her yönden gelişmiş ve kalkınmıştır. Kısacası Afganistan halkı ve özellikle Özbekler arasında yoğun ilgi görüp Türkçe ve Farsçada şiirler söyleyen Ali Şir Nevai tarihten günümüze varlığını muhafaza etmektedir. Hemen her yıl Ali Şir Nevai ülkede anılmakta, uluslararası sempozyum ve kongrelere konu olmakta, eserleri yeniden neşredilir yayılmaktan ve onun edebiyat ve siyaset anlayışı üzerine durulmaktadır. Onun hem Türkçe ve hem Farsça şiirler yazması ve herkese hitap etmesi her kesimin gönlünü kazanmakta başta edebiyat olmak üzere siyaset ve diyanet mensuplarına özel mesajlar vermektedir. Günümüz Afganistan Özbek şairlerini kapsayan araştırmada her bir şairin şiirleri eserlerindeki sırasına göre aynen alınarak Özbekistan alfabesine aktarılmış, ardından kastedilen konu ve verilen mesajlar üzerine durulmuştur.

GÜNÜMÜZ AFGANİSTANLI ÖZBEK ŞAİRLERİN ŞİİRLERİNDE ALİ ŞİR NEVAİ TASAVVURU

1. HAMİDULLAH BÜTÜN HAYDERİ

Tog'ri kelgil ey qalam bu dostondan qissa qil
Temur-ı Sohıb Qiron u Ko'ragandan qissa qil
Mir Ali Sher Navaoi İmaparotur-i suxan
Shuhrati Olemnı tutgan nuktadondan qissa qil

xxx

Ulug'vor Bobam

İlm-i farhang arsasida bizga oshgan xizmating
Ham siyosat chkoqisida ravnaq algan azmating
Ey ulu'g'vor podishoh-i olam-i so'z-i suxan
Arzigay ta chin yurakdan qancha qilsam hurmating
Sen mudabbir-i nutkasanj u nutkadon-i bo hunar
Shul sababdan barcha olam muncha tutgay izzetting
Sheriyat bobida ochding sen ajoyib fasl-i bob
Har kaloming sobit etdi nuktadonlik quvvating
Ta yarotting Xamsa yang'li'g bir salobatli asar
Belli boldi ochun ichra bor u tavon quvvating
Sen bilon topdi kamol tarix u farhang u adab
Shul baidan seni sevgay bu ezilgan millating
Sen tufayli boy u bardam tarix u farhangimiz
Bizga kofi inji u gavharga tulgan davlating
Asirlar buyida bizga xush yarashgay faxr u şon
Ta ki bordir xatlari oltin chizilgan sarvating
Ochun ichra sen asos koygan buyuk runasons-i sharq
Darh aro oli maqomsan ko'p balandir rafating
Ey ulu'g bobajonim ko'kka koyding nardibon
İmparotur-i jahonsin sheriyatdir shohrating
To'gri aytsam sen erursin sohib-i ilm-i kamol
Ko'nglimizga risha olgan barcha mehru ulfating
Ey Navoyi sen madad qil chaqnasin bo'g-i adab
O'chmasin yoqqan chirog'ing ham kuchaysin shavkating
Ko'r bolsin ko'zlarimiz seni qadring bilmasay
Bizga boldi moyayi faxr u mubohot shafqating
Shul baidan Yovlaringa tushdi og'ir savlating.¹

xxx

¹ Hamidullah Bütün Hayderi, Hirman sözü (Şiirler Toplamı), Türkistan Basmahanesi, Faryab, 2017, s.s. 16-18.

Mir Ali Sher Navoyi nuktdon-i nuktdon
Sheriyat mulkida bulgan bir tukanmas kan u ganj²

xxx

Bobur u Shohrux u ham Sulton Husayn Boyqaro
Toj mahal qasrin yaratgan Shojahonlarin qani?
Ilm-i farhang bobida sartoj-i tarix-i vatan
Mir Ali Sher Navoyi nuktdonlaringi qani?

xxx

O'zingni eylegil shaydoy-i donish
Talab birla qalandar bul azizim
Ulu'g Bek u Navoyi Bobur yangli'g
Jahonda faxr u xovar bol azizim.³

xxx

Ota u bobalaring Temur u Babur deydilar
Imparotur bolasi bolgan buyuk shazodsin
Ibn Sino u Ulu'g Bek u Navoyi sende yor
Ilm-i farhang arsasida bir raso faryodsin⁴

xxx

Boba yutdim ona Turkistan mening
Be vatan kelgindilar boshimda xon
Keng jahon otiga qilgay iftixor
Temur u Bobur, Navoyi Shoh hajan⁵

xxx

Ona Gavharshod etgan ishlaridan yo etay
Ifitxor etgay otiga ol Herot-i Boston
Mir Ali Sher Navoyi u Husayn-i Boyqaro
Ilm-i donish ham siyosat arsasida faxr u shon.⁶

xxx

Til deganda xotirimga shavkat-i shonim kelur
Dahr aro shohrat qazongan faxr u davronim kelur
Faxr u hammosa yaratgan Temur-i Sohib Qiron
Ravnaq-i sharh-i nabi u din-i imonim kelur
Ilm-i farhang bog'chasini sanz-i xurram eylegan
Mir Ali Sher Navoyi dek bilimdonim kelur.⁷

² Hayderi, s. 19.

³ Hayderi, s. 37.

⁴ Hayderi, s. 45.

⁵ Hayderi, s. 58.

⁶ Hayderi, s. 69.

xxx

Ulug' bobalarimdan yod etinglar
Temur dek nara u faryod etinglar
Ne boldi Mirzo Boburning sadosi
Ali Sher-i Navoyining navosi.⁸

xxx

Ta koliga oldi turibon shamshir-i burron
Ol Temur-i davron,
Har kafir u mulhid kelibon boldi Musulmon
Ham payrav-i Quran
Hikmat bobida nara urib Sher Navoyi
Har dardiga davoyi
Ham sher-i suxan arsasida nodir-i davron
Ham mard-i maydon.⁹

xxx

Arzigey gar faxr ila Sohib Qironni eslesem
Qoshg'ri Bobur Navoyi nuqtadanni eslesem
Tug'rul ve Sanjar buyuk Alparsalonni eslesem
İbn Sino u Ulug' Bek Shosh Jahonni eslesem
Otillo u Boyqaro Mahmud Xonni eslesem.¹⁰

xxx

Bo Hunar Insonimiz (Navoyi)
Sheriyat bog'ini yashnagan buyuk bo'gbonimiz
Ko'kka yetgan shoratidan qissa u dostonimiz
Mir Ali Sher Navoyi Zotlari
Dahr aro shorat qazongan bo hunar insonimiz
Ham vazir ham u ham dabir u ham bilimdoni xabir
Tant-i arbob-i siyosat faxrli sultonimiz
So'zlaridan har bolimida durr-i gavhar sochilur
Chah chah urgan bog' aroda bulbul u xushnavomiz
Bizga qaldirgan salobatli asarlar o'zidan
Ko'p quvonib eslab o'tsam yashnagan irfonimiz
Xamsa dek oltin chizilgan kon mano kimda bor
Marifat bobida ulkan bir tukanmaz konimiz
Yoshirilmas hich qachan barmoq ila yorqin qoyah

⁷ Hayderi, s. 96.

⁸ Hayderi, s. 128.

⁹ Hayderi, s. 144.

¹⁰ Hayderi, s. 151.

Keng jahonda belli bolgan shavkatimiz shonimiz
Mir Ali Sher Navoyidir Shahanshah-i suxan
Har kalomi inji yanglig' istasang burhonimiz
Vo darig'a vatanga suv kelturgan xor u zor
Ko'za sindurgan azizdur joshqun vurgan qanimiz
Gusha uzlatga qalgan Shohin u Shahbozlar
Bum qush xaffoshlar bozigar maydonimiz
Birlashing ey ulkadoshlar iski tarix yod etib
Sinmasin xizmat yolida bog'lagan paymonimiz
Suv ichib qorbaqa yanglig' necha joydan ham zamon
Zaxm-i nosur eylemeng bu dard-i bi darmonimiz
Gar sadoqat yolida bir bolmasa so'zi amal
Chora tapmas ey yoronlar ranj-i bi payonimiz
Boba u ajdodimiz qoygan buyuk yaratmalar
Har bir davr bizlara sar lavha u unvonimiz
Biz Temur Bek u Bobur bek u Ulu'g bek Bolasi
Yavlara yoldosh bolib sust bolmasin imonimiz
Xatlari oltin chizilgan kon mano bizda bor
Haydari xizmat qilarmiz boricha imkonimiz.¹¹

xxx

Masnavi u Xamsa Boburnomadan yod eylesem
Har birisi bizlaradir ganj-i shavor millatim.¹²

2. GULAM SAKHI VEKILZADE YURTTAŞ ANDOYI

Bilim bobide muhkem oshlag'an asru qalam ilgim
Qilich ya ki sadoka quvvattim sinmes tavonim bor
Navai ilgi tirguzdi elim tarixini bishak
Adolat masnadida Boyqara dik ancha xonim bor¹³

xxx

Millatim baxti ochilmak baisi senden eror
Marhaba singe, mening ona tilim jon u dilim
Ne uchun noming tutushga faxirlanmay men bu gun
Bolsalar bobom "Navai" doima sar qofilim.¹⁴

xxx

Turki tinli koka kotardi Bu Ali Sher

¹¹ Haydari, s. 175.

¹² Haydari, s. 181.

¹³ Gulam Sakhi Vekilzade Yurttas Andhoyi, Unutulmaz Hatıralarım, Azizi Basmahanesi, Kabil, 2012, s. 17.

¹⁴ Andhoy, s. 33.

Dunyoning Suchuk sozi ile eyledi tasxir
Masnadda turib zulum ilini ettdi zamingir
Zulum harfini il xotiridan eyledi tathir¹⁵

xxx

Marifat konuni bolmish uchbu joy
Kim Navoyi nomiga mavsum eror
Olti yil oldin bu konuni adab
Ahli donish fikridan etdi zuhur.¹⁶

3. MUHAMMED HAŞİM HEMDEM

Qadimdan qalغان oltin ota so'zi
“O'zingda yok, olamda yok emishdir.
Til ve il yolida “Hamdam” olishi
Navoyi-Bobur olishiga xishdir
Agar shunday ulusim chinnab yursa
Gor ichra ham rohatlik qalmamishdir.¹⁷

xxx

Bu Kimning Tili?
Xor bolmgaysiz izzetin qiling bu tinli ulus!
Niga ki bu til Sumarlar tili, Kushonlar tili.
Bizga shon birgan, bizga jon birgan, bizga iftixor
Navoyi so'zin, chiroylantirgan, insonlar tili.¹⁸

xxx

Ko'rsa gar xalqim birovlardan jafo
Ko'z yoshidan sarbulog' bolgim kilar
Men: Navoyi-Bobur asridan burun
Ezlab ildiz, osha chog' bolgim kilar
Sheriyat bo'gida bulbul bolmasam
Shu chamanzorda bulog' bulgim kilar¹⁹

xxx

Ulguring har ishingiz topgali ermish subot
Yaxshi ishlar qilgan insondan qalarmish yaxsh ot

¹⁵ Andhoy, s. 45.

¹⁶ Gulam Sakhi Vekilzade Yurttaş Andhoyi, Ezgi Niyet, Afgan Mesleki Basmahnesi, Kabil, 2008, s. 45.

¹⁷ Muhammed Haşim Hemdem, Sezdim ve Sevdım, Horasan Matbaası, Kabil, 2016, s. 4.

¹⁸ Hemdem, s. 5.

¹⁹ Hemdem, s. 19.

Siz ulusning til amiri, siz Navoyi izidan
Tebrating keskin bitoqni! Jovidon qalsin hayot.²⁰

xxx

Navoyi, Sanjar u Shaybon, osha botur Boysanqar
Bobur u Temuring erdi siyosat mulkida teksar
Yenem Sohib Qironimdir Quranni eyladi ezbar
Bular dek minglab o'tgan boturimizni biri rahbar
Bahodurlar bilan shoirlarimiz, endi sotilmang!²¹

xxx

Sensizin boldi ko'zinga qaprong'u cho'l u soy
Sen bilan bolgan zamonda deydilar ko'rkamli boy
Ko'p zamon bizlar edik olamga sohib tir u yoy
Biz tamaddun egasi, bizmiz semoda chiqqan oy
Qanchlar ko'yingni qizlar qildi o'zga noy noy
O'rganardi bashqalar sendan shirin so'z voy voy
Surat-i chiroydan qalardi qotib jobajoy
Ey Navoyi, kim ki ko'sa xoli birla qoshini²²

4. MUHAMMED EŞREF ŞERİFİ

navoiy noma

ay navoiy! odamilik qullasi
ilm, irfon va adab domullasi
She`riyat maydonida surding samand
charxning ayvonida ilding kamand
She`r ruxsoriga qo'yding g'ozani
orttirib shuhrat bila ovozani
Hazrat jomi dedi seni du sher
ma'rika va she`r yozishda dilir
Charcha may yozding ruboa'y va g'azal
masnavi gulzorida qo'yding asal
"arba`in" nazmiga qilding ihtimom
"qush tili"ni aylading xatmi kalom
To'qiding suchcha "javohir nazmini"
"tuhfat-ul-afkor" tohir nazmini
Qunt ila yozding "siroj-ul-muslimin"

²⁰Hemdem, s. 45.

²¹Hemdem, s. 71

²²Hemdem, s. 80.

armag'on etting vahoj-ul-muslimin
Xalqning manzuri "mahbub-ul-qulub"
pand- o'git koni yu- marg'ub-ul-qulub
"Anbiyo va auliyo" zuryotini
mangulashtirding johonda otini
Faxr ila yozding "tavorix ajam"
aylading ko'z-ko'z turkona hasham
"zubdat-ul-tarix" sendan yodgor
"ardisher holoti" piringga nisor
Do'sting nomi "muhammad pahlavon"
unga ham yozding haqiqi doston
Yetti "jomi"ga "tahhir xamsa"si
yarqirab keti muhabbat shamsasi
bolalik davri yigitlik chog'ini
o'rta yosh va qarrilik charbog'ini
Aylading sairu tafaruj zavq ila
"to'rt devoning" yaraldi shavq ila
Qanchalar qurding "nafoyis majlisin"
Qurmading bori aroyis majlisin
Suqqa bosh o'tting haramga kirmading
vasil bog'ining "guli"ni termading
Tazkira yozding "nisoyim" shuhrati
ko'kka mengzar bo'ldi oning rafa'ti
"munshaot" inshosi tenggi kam bo'lar
tengi topilmidi desak ham bo'lar
aylading "mizon aruz auzonini"
ko'rsatib "qo'shuq, tuyuq" invonini
Panja yetkurding "nizomi" ganjiga
aylading bardosh "xamsa" ranjiga
Sen "lo'g'at taqqosiga solding asos
fors- o'zbek so'zini qilding qiyos
Forsi devoningga "foni" deding
sevgi noma tengri irfoni deding
Sen fano bo'ldingu el foni demas
ishqu irfon mazhari foni emas
bir talay qattiq "mua'mo"ni yechib
har mua'mo qomatiga to'n bichib
"vaqfiya" bo'ldi saranjomi hisob

topti bahrah xosu omu shayxu shob
ay navoiy! shoe'ri ofoqi san
turki- tojik olamining toqisan
Besh yuzu sakson emas, ming yilda ham
turk dunyosiga sen-san muhtaram
marqading yog'duga to'lsin ay bobom!
manziling janatda bo'lsin vassalom!²³

Sonuç

Araştırmadan elde edilen bilgilere göre Ali Şir Nevai, Afganistan Özbek şairlerinin kutup yıldızı olmuştur. Onların üstadı ve piri olmuştur. Nevai, Afganistan Özbek şairlerinin her birinin adeta sığınacağı bir sığınak, ondan istifade edeceği bir kaynak, iftihar vesilesi ve varlık mücadelelerinin birer simgesi olmuştur. Ali Şir Nevai sadece şair ve ediplerin ağzında değil tüm halkın dillerinde destan, düşmana karşı kalkan, ilim ve maneviyatta üstad, devlet ve siyasette rehber olmuştur. Bundan dolayı şairler ondan söz mülkünün sultanı, edebiyatın parlak yıldızı, şiir mülkünün padişahı, devlet veziri, söz ve mana imparatoru olarak söz etmişlerdir. Ayrıca Afganistanlı Özbek Şairler, Ali Şir Nevai'den babam, atam, üstadım, pirim ve sultanım olarak söz etmişlerdir. Afganistan Özbeklerinin milli ve manevi değerlerini içeren tüm şiirlerde Ali Şir Nevai varlığını göstermiş, Özbek dilinin korunması ve muhafaza edilmesinde başrol oynamış, devlet ve siyaset sahnesinde referans gösterilmiştir. Afganistanlı Özbek şairler zaman zaman ülkeden sıkıntılardan Ali Şir Nevai'ye şikayette bulunarak ondan yardım dilemişler, Özbek dilinin okutulup öğretilmediğini dile getirmişlerdir. Afganistan'ın Herat şehrinde bulunan mezarını başına giderek şiirler yazıp ağıtlar yakmışlardır.

Kaynakça:

1. Bütün Hayderi, Hamidullah, *Hirman Sözü (Şiirler Toplamı)*, Türkistan Basmahanesi, Faryab, 2017.
2. Andhoyi, Gulam Sakhi Vekilzade Yurttaş, *Unutulmaz Hatıralarım*, Azizi Basmahanesi, Kabil, 2012.
3. Andhoyi, Gulam Sakhi Vekilzade Yurttaş, *Ezgi Niyet*, Afgan Mesleki Basmahanesi, Kabil, 2008.
4. Hemdem, Muhammed Haşim, *Sezdim ve Sevdim*, Horasan Matbaası, Kabil, 2016.
5. Şerifi, Muhammed Eşref, *Navayiname*, Faryab, Meymene, 2021.

²³ Muhammed Eşref Şerifi, *Navayiname*, Faryab, Meymene, 2021.